

МОЩЕНКО

Костянтин Васильович

1876 — 1963

Костянтин Васильович Мощенко належав до тієї плеяди українських інтелігентів, чії імена лише сьогодні виходять із забуття, повертаються на сторінки наукових та популярних видань. Репресований у 1930-ті рр., К.В.Мощенко опинився в 1944 р. у Німеччині, де й помер в 1963 р. Все це й обумовило щільну завісу мовчання навколо його імені. І хоча сьогодні ситуація докорінно змінилася, розшукати через п'ятдесят років матеріали про життя та діяльність цієї людини зовсім нелегко.

Особливо мало відомостей про дитячі та юнацькі роки К.В.Мощенка. Зокрема, відомо, що народився він 1876 р. у місті Суми і вважав себе вихідцем з простої української селянської сім'ї, яка й прищепила йому любов та повагу до національної історико-культурної спадщини, сторінок минулого народу України. Відомо й те, що здобувши освіту в Сумському реальному училищі, юнак поступив до Казанської художньої школи, навчався в Петербурзькій Академії мистецтв, Львівському політехнічному інституті, де нарешті отримав вищу освіту за фахом художника-архітектора [1].

На 1904-й рік К.В.Мощенко працював в технічному відділі Київського губерньського земства. Тоді ж познайомився і близько зійшовся з директором Київського музею старовини та мистецтва М.Ф.Біляшівським. Разом вони готували до відкриття на базі музею унікальну на той час Першу Південноросійську виставку. К.В.Мощенко навіть оселився на квартирі М.Ф.Біляшівського, щоб мати можливість віддавати більше часу музейним справам [2]. Для Костянтина Васильовича це була справжня школа, яка залишила помітний слід в його біографії, наклала відбиток на всю подальшу діяльність [3].

В серпні 1906 р. К.В.Мощенко виїхав до Полтави. Захопившись питаннями етнографії, виявленням, дослідженням та охороною пам'яток, він без вагань прийняв запрошення Полтавського губерньського земства на роботу в музей. «Прийнявши цю, пропозицію тимчасово, — писав пізніше К.В.Мощенко, — я не думав присвячувати музейній роботі ціле життя, бо фах мій був інший, але я сам ще не знав тоді, що музейна баццла, яку прищепив мені М.Т. (Мико-

ла Теодосович Біляшівській – *О.П.*), така сильна». Однак, у самого М.Ф.Біляшівського подальша доля учня, здається, сумнівів не викликала. В грудні 1906 р. в листі до К.В.Мощенка останній писав: «Ну, а тепер від щирого серця поздоровляю Вас. Тримайтеся міцно – Ви знайшли таке діло, що може захопити Вас на все життя – се ж діло для рідної країни» [4].

Слова учителя виявилися пророчими. Близько двадцяти років свого життя віддав К.В.Мощенко музею Полтавського губерньського земства; Саме з іменем талановитого народознавця пов'язане становлення його етнографічного відділу. Костянтин Васильович розпочав роботу з наукової обробки та класифікації етнографічної колекції К.М.Скаржинської, передано відомою колекціонеркою своїм землякам у 1906 р. Якщо врахувати, що з 20000 експонатів майже половину становили етнографічні матеріали, то можна уявити наскільки складним було це завдання [5]. До того ж, його необхідно було виконувати одночасно з переміщенням аналогічних експонатів з приміщення Земства до просвітницького будинку імені Гоголя, в якому за порадою М.Ф.Біляшівського розташувались етнографічний, історичний та церковний відділи музею. Завдяки винятковій працездатності К.В.Мощенка вже в 1908 р. експозиції вищеназваних відділів були розгорнуті, а на початок 1910 р. завершилась в основному каталогізація їх фондів [6]. Як зазначалось у звіті музею за 1910 р., це дало можливість дати етнографічній колекції загальну оцінку, визначити найбільш цінні експонати. Водночас, проведена робота поставила на порядок денний інше важливе завдання – поповнення етнографічних матеріалів, оскільки прядіння, ткацтво, шиття, обробку металів, старовинний український побут вони відображали недостатньо [7]. В зв'язку з цим К.В.Мощенко розробив програму, до реалізації якої приступив вже в 1920 р. Так, він здійснив експедицію по селах губернії, зібравши за короткий час 216 етнографічних матеріалів: 20 рушників, 8 килимів, 12 зразків вишивки, тощо [8].

Близько двох місяців Костянтин Васильович провів в експедиціях на території Кременчуцького, Полтавського, Зіньківського, Гадяцького, Кобеляцького повітів. В результаті до фондів музею в 1911 р. надійшов 271 експонат – переважно вишивки, тканини, різьблення по дереву [9]. Наступного року в Лубенському, Хорольському, Миргородському, Зіньківському, Кобеляцькому повітах етнограф виявив і придбав для музею 389 експонатів. Ще через рік його знахідки в Полтавському, Зіньківському, Миргородському, Кременчуцькому, Золотоніському, Роменському повітах були не менш вагомими – 689 предметів народного побуту, кустарно-ремісничих виробів. Як відзначав у 1913 р. директор музею М.Ф.Ніколаєв, «колекції історико-етнографічного відділу зросли майже вдвічі за декілька років, завдяки збиранню хранителем цього відділу під час спеціальних поїздок <...> по губернії. Дві великі красиво влаштовані зали в просвітницькому будинку, в яких виставлені лише найбільш типові предмети, досить яскраво свідчать про багатство цих відділів» [10].

З початком Першої світової війни, пригадував пізніше М.Ф.Ніколаєв, «<...> завідуючому історико-етнографічним відділом <...> довелося скоротити число експедицій і відмовитися від придбання речей промізких». Однак і в 1914 р. завдяки зусиллям К. В. Мощенка етнографічні фонди музею збагатилися на 315 експонатів [11].

Збирання етнографічних пам'яток – важливий, проте далеко не єдиний напрямок діяльності К.В.Мощенка в дореволюційні часи. Значну увагу приділяв музейник науковій обробці матеріалів, вдосконаленню системи їх каталогізації. В 1912 р. ним, зокрема, була проведена нова інвентаризація колекції К.М.Скаржинської, яка дозволила з'ясувати цілий ряд питань. Цього ж року К.В.Мощенко здійснив задуману ним раніше фотофіксацію найбільш цінних предметів. Чимало особистого часу дослідника Полтавщини займало вивчення пам'яток рідного краю, організація тимчасових виставок, які протягом 1910–1913 рр. оглянуло близько 30 тис. відвідувачів [12].

Вже до революції діяльність К.В.Мощенка стала широко відомою на Полтавщині. Наукова та культурна громадськість високо цінувала його знання, досвід, виняткову самовід-

даність на ниві збереження та дослідження національно-культурної спадщини краю. Тому не випадково, коли влітку 1917 р. у Полтаві був утворений Комітет охорони пам'яток, саме К.В.Мощенка обирають його головою. Незважаючи на відсутність підтримки з боку органів влади як Тимчасового уряду, так і Центральної Ради та гетьманського режиму, в 1917–1918 рр. Комітет відіграв помітну роль у збереженні історико-культурної спадщини Полтавщини.

Децю пізніше, у кінці 1918 р., за ініціативою Комітету розгорнуло діяльність Українське наукове товариство досліджування й охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині. Серед його засновників і активних співробітників був і К.В.Мощенко. Після відновлення радянської влади Полтавщині в січні 1919 р. він разом з іншими членами Товариства виступив з ініціативою створення відповідного державного органу, який би піклувався про збереження історико-культурної спадщини краю – губерньського комітету охорони пам'яток старовини і мистецтва (губкопмису). Розроблений науковцями проект його структури та план роботи в лютому 1919 р. був затверджений Полтавським губвиконкомом, а К.В.Мощенко увійшов до складу колегії новоутвореного пам'яткоохоронного органу.

Першим реальним заходом Полтавського губкопмису стало обстеження покинутих буржуазією чиновниками садиб, маєтків, квартир, виявлення залишених напризволяще предметів визначної історико-культурної цінності [13].

Активною та цілеспрямованою була пам'яткоохоронна діяльність К.В.Мощенка і в наступні роки. Разом з І.Н.Капустянським, М.М.Бокієм, Г.П.Демочком, І.Ф.Рибаківим, В.М.Щербаківським, М.І.Сагардою, В.М.Верховинцем, В.О.Щепотьєвим та П.С.Поставним вчений знову працює у складі колегії губкопмису, виконує ряд її відповідальних доручень [14]. Наприклад, в 1922 р. йому разом з О.К.Тахтаєм та М.Я.Рудинським довелося взяти участь в проведенні експертизи науково-історичної та культурної цінності речей культу, вилучених з ризниць Полтавщини у фонд боротьби з голодом [15]. Хід та результати цієї роботи засвідчують звіти, що збереглися в Державному архіві Полтавської області. Так, в третій декаді липня 1922 р. експерти провели огляд цінностей, вилучених з церков Прилуцького, Лубенського, Зіньківського повітів. При цьому з 40 пудів представлених речей до Центрального пролетарського музею Полтавщини було передано експонатів загальною вагою 2 пуди. Пізніше, за рекомендацією фахівців, до сховища музею надійшло ще 5 пудів культових виробів з дорогоцінних металів, які не підлягали утилізації [16]. Довідавшись про результати експертизи, голова губкопмису І.Н.Капустянський відзначав, що кампанія по вилученню церковних цінностей була для музею «найбільш видатною подією 1922 р. <...> Вона дала силу матеріалу, який надзвичайно збагатив церковно-археологічними речами етнографічний відділ <...> » [17].

Робота в губкопмісі вимагала від К.В.Мощенка високої ерудиції, певної орієнтації в різних галузях знань. Ось тут і знадобився його досвід як архітектора та етнографа, здатного мати свій власний по на широке коло питань. Не обходилась без Костянтина Васильовича і розробка відповідних загальних пам'яткоохоронних програм, і вирішення долі конкретних пам'яток. Авторитетне судження вченого було враховане при визначенні шляхів збереження Покровської церкви, збудованої коштом П.Калнишевського у Ромнах і перенесеної до Полтави в 1908 р. Вилучена у релігійної общини, залишена без постійного догляду, вона поступово почала руйнуватися. Зваживши на це, К.В.Мощенко у 1921 р. виступив за повернення храму віруючим на основі оренди. Він же ретельно слідкував за дотриманням всіх пам'яткоохоронних пунктів орендної угоди [18].

Якою б великою та багатогранною не була пам'яткоохоронна діяльність К.В.Мощенка, основні його наукові та професійні інтереси лежали в площині музейної роботи, яку він не припиняв навіть в неспокійні роки революції та громадянської війни. Впорядкованим ним до 1920 р. збірки вже самостійного, етнографічного музею, зазначав Я.О.Риженко, «настільки зросли, що їх без сумніву, можна було поставити на одне з перших місць на Україні» [19].

Коли в листопаді 1920 р. вони були вліті до Центрального пролетарського музею Полтавщини (ЦПМП), то без труднощів склали основу його історико-етнографічного відділу з підвідділами: історичним, славетних полтавців, українського селянського побуту, панського побуту, народознавства, промислового мистецтва, фольклору й мови, хорово-музичним та ткацтва з майстернею. Відділ очолив К.В.Мощенко, який залучив до науково-дослідної та експозиційної роботи В.О.Щенотьєва, Ф.Понадича, В.М.Верховинця, багатьох інших знавців етнографії Полтавщини [20]. На їх різнобічну допомогу Костянтин Васильович спирався, керуючи музеєм українського народного мистецтва, утвореним в приміщенні просвітницького будинку імені М.В.Тоголя після вивезення звідти до ЦПМП етнографічних експонатів [21].

Незважаючи на свою завантаженість музейними справами, К.В.Мощенко встигав працювати і у Полтавському науковому товаристві, яке в 1924 р. увійшло до складу установ Всеукраїнської Академії наук. На одному з прилюдних його засідань краєзнавець виступив з доповіддю «До архітектури панських будинків на Полтавщині» [22]. Він також підготував ряд інших наукових розвідок [23].

Як в роботі, так і в житті Костянтин Васильович завжди діяв згідно з своїми переконаннями, не боявся відверто висловлювати свою, нехай і відмінну від інших точку зору. В одній з робіт вчений, наприклад, піддав критиці архітектуру громадських будівель у селах Полтавщини (сільських рад, шкіл, лікарень, селянських будинків). «Ми б дуже помилилися, – писав К.В.Мощенко, – якби сподівалися в цих будівлях бачити виявлення місцевого характеру архітектури. В той час, коли не тільки кожна хата носить на собі ознаки мистецької творчості, а й другорядні господарські будівлі, кінчаючи сажем для свиней, носять її. сліди і всі разом дають багатий матеріал для студіювання українського стилю, якраз ці найголовніші в селі будівлі громадські вражають відсутністю якоїсь оригінальності місцевого характеру і просто естетики» [24].

В 1924 р. К.В.Мощенко категорично виступив проти рішення Полтавської губполітосвіти про передачу до ЦПМП збірок музею українського народного мистецтва, що привело б до ліквідації цього самобутнього і популярного серед полтавців закладу [25]. Не побоювався з приводу музею піти на відкритий конфлікт з органами політосвіти губернії, відмовивши їм у виділенні музейних експонатів для місцевого театру [26].

Не приховував Костянтин Васильович і своїх релігійних переконань – належав до общини віруючих української автокефальної церкви. Ні для кого не були таємницею і політичні погляди його молодості – в роки Першої світової війни Мощенко стояв на позиціях «самостійників», не виключаючи можливості відокремлення України від самодержавної Росії, завоювання власної державності, навіть шляхом переходу під протекторат до Австро-Угорщини [27].

Під впливом революції 1917 р., подій громадянської війни політичні погляди К.В.Моценка, безумовно, зазнали суттєвих змін. Свідченням тому стала участь науковця у роботі цілого ряду радянських установ. В той же час Костянтин Васильович не приховував і незадоволення деякими заходами органів радянської влади на Полтавщині. Як результат – в кінці 1920 р. К.В.Мощенко був звинувачений в контрреволюційній діяльності і заарештований органами ЧК. Проте слідство, яке велось в Полтаві і Харкові, доказів такої діяльності не знайшло, і на початку 1921 р. Мощенко був звільнений з-під арешту.

На жаль, справа цим не закінчилась. В березні 1924 р. голова Полтавського губвиконкому О.Сербиченко звернувся до завідуючого губерньським відділом народної освіти з листом, в якому пропонував висловити міркування «відносно фільтрації і звільнення ряду співробітників» музею. Разом з листом надсилались матеріали органів ДПУ на відповідні кандидатури, в тому числі, і на К.В.Моценка, який характеризувався, як «антирадянський елемент».

Подібна характеристика давалась К.В.Моценку і в акті обстеження Центрального пролетарського музею Полтавщини інспектором художнього відділу губвно від 19 травня

1924 р. К.В.Мощенко, вказувалось в акті, – «завідуючий історико-етнографічним відділом, людина за своєю науковою цінністю, наскільки я зміг визначити, сама посередня, зате щиро і глибоко ненавидить Радянську владу і все революційне, найбільш відданий помічник М.Рудинського і готовий в будь-який момент віддати своє життя за політику Рудинського». В «політиці» ж М.Я.Рудинського, тодішнього директора музею, інспектора не влаштувало те, що він заперечував проти використання наукових співробітників як екскурсоловів, наполягаючи на необхідності створення спеціального штату останніх. Це й послужило підставою для висновку інспектора про необхідність зняття з роботи ряду співробітників музею, як «саботажників соціалістичного будівництва». «Беручи до уваги, – писав він, – принципи комуністичної програми, за яким всі наукові і культурно-художні джерела і фактори, що знаходяться на території СРСР, повинні бути суворо підпорядковані справі революції і соціалістичного будівництва, тобто робота і діяльність їх повинна принести максимальну користь революційно-політичній і культурній освіті трудящих мас СРСР <...> необхідно сказати, що робота музею під керівництвом Рудинського не лише не відповідає вищезначеним вимогам революційної освіти, але прикриваючись «науковістю» саботує ці вимоги <...> Тому я вважаю за необхідне Рудинського і К^о усунути від музею».

На початку жовтня 1924 р. таке ж рішення прийняла і губернська комісія по чистці радянських установ. Були, зокрема, звільнені з музею Михайло і Євгенія Рудинські. Що ж до К.В.Мощенка, то губкомісія вирішила зняти його з роботи «як антирадянський елемент, матеріально забезпечений». Коли ж Костянтин Васильович спробував було опротестувати це рішення, 6 листопада 1924 р. губкомісія підтвердила його знову [28].

Віддавши близько двадцяти років свого життя роботі в Полтавському музеї, К.В.Мощенко болісно переживав розлуку з ним. І хоч без роботи не залишився – читав лекції з архітектури в Полтавському індустріальному технікумі – відчутного задоволення вона не приносила [29]. Добре, що на допомогу прийшли друзі – М.Я.Рудинський, який з 1925 р. став вченим секретарем Всеукраїнського археологічного комітету при ВУАН, відомий мистецтвознавець, співробітник Всеукраїнського історичного музею імені Т.Г.Шевченка в Києві Д.М.Щербаківський, з яким Костянтин Васильович познайомився ще в 1905 р. За їх пропозицією К.В.Мощенко в травні 1925 р. переїхав до Києва, де отримав змогу продовжити роботу в музейних закладах [30].

3 червня 1925 р. він очолив відділ станкового живопису Всеукраїнського музейного містечка (ВММ) у Києво-Печерській лаврі [31]. Тут особливо багато зусиль віддавав розшукам, реставрації та організації експозицій пам'яток давньоукраїнського мистецтва. Зокрема, помітним явищем в культурному житті Києва другої половини 1920-х рр. стала організована К.В.Мощенком виставка старовинних ікон Лаврського музею [32].

В липні 1926 р. К.В.Мощенко запросили очолити також відділ народного мистецтва Всеукраїнського історичного музею імені Т.Г.Шевченка [33].

Прагнучи поповнити експозиції відділу новими матеріалами, Костянтин Васильович неодноразово виїжджав у різні, часом найвіддаленіші райони України. Особливу ж увагу приділяв дослідженню пам'яток народного мистецтва Поділля. З цією метою в 1926 та 1927 рр. організував спеціальні наукові експедиції, що дали багатий матеріал з історії народного житлового будівництва, килимарства, писанок Поділля [34]. Близько 500 зразків народного мистецтва – переважно кераміки, килимів, різьблення по дереву, – було придбано К.В.Мощенком під час його експедицій у 1929 р. на Поділля та Полтавщину [35]. Цього ж року він організував виставку зразків народного мистецтва Поділля, яка привернула увагу громадськості [36]. У Всеукраїнському історичному музеї імені Т.Г.Шевченка Костянтин Васильович керував підготовкою аспірантів, в 1928 р., окрім своєї основної роботи у відділі народного мистецтва, очолював історико-побутовий відділ, виконував обов'язки директора музею. Не менш напружено працював К.В.Мощенко і у Всеукраїнському археологічному комітеті, дійсним членом

якого став у липні 1925 р. [38] Цей авторитетний заклад Всеукраїнської Академії наук, що здійснював вищий науковий догляд і дослідження пам'яток історії та культури, неодноразово звертався до послуг К.В.Мощенка.

Так, в серпні 1925 р. президія ВУАКу доручила йому вжити заходів для охорони і збереження старовинного палацу в м. Яневі на Поділлі. Вже 26 серпня вона заслухала звіт К.В.Мощенка про результати його поїздки до Янева. Як з'ясувалось, місцеві органи влади санкціонували руйнування досить цінного архітектурного комплексу – замку, обнесеного подвійними стінами з баштами і ровом з перекидним містком.

Припинивши нищення пам'ятки, К.В.Мощенко, однак, не обмежився цим. Ознайомившись з загальним станом охорони історико-культурної спадщини на Поділлі, він дав конкретні поради щодо його поліпшення. Президія ВУАКу схвалила і пропозиції К.В.Мощенка про необхідність прийняття Вінницьким окрвиконкомом розпорядження, що забороняло б руйнування старовинних будинків без санкції місцевого музею [39].

В вересні 1925 р. К.В.Мощенко, разом з Ф.Л.Ернстом, М.Я.Рудинським, П.П.Курінним та іншими увійшов до комісії фахівців по перевірці стану Володимирського собору у Києві. В ході обстеження собору було виявлено цілий ряд серйозних пошкоджень. З метою їх термінового усунення вчені домоглися створення Київським окрвиконкомом спеціальної комісії по визначенню переліку ремонтно-реставраційних робіт у соборі. Поряд з відомими науковцями і культурними діячами О.В.Кобелевим та І.В.Моргілевським, інженерами П.К.Голубятниковим і В.С.Безсмертним до складу комісії увійшов і К.В.Мощенко. 6 жовтня 1925 р. він поставив свій підпис під актом обстеження собору, в якому відзначались заходи по заживленню шрамів від розривів снарядів у верхньому нефі і куполах собору, реставрації його унікального живопису, тощо [40]. Надзвичайно ретельно виконував він і інші доручення ВУАКу.

Зокрема, на початку листопада 1925 р. президія ВУАКу доручила К.В.Мощенку разом з М.О.Макаренком скласти список найвизначніших пам'яток Полтавщини [41]. 20 січня 1926 р. пленум ВУАКу заслухав доповідь К.В.Мощенка про загрозливий стан Кловського палацу (архітектор І.Г.Шедель), який згідно з рішенням Київської міськради почали розбирати на будівельні матеріали. Пленум ухвалив надіслати телеграму протесту проти дій київських «будівельників» до Наркомату освіти республіки і створити комісію, яка б визначила невідкладні заходи по врятуванню цієї цінної пам'ятки архітектури. До комісії увійшли В.О.Осьмак, О.В.Кобелев, І.В.Моргілевський і К.В.Мощенко. Лише їх самовіддана боротьба проти геростратівського рішення міськради врятувала палац від руйнування [42].

Ще не закінчилась справа з Кловським палацом, а в середині лютого 1926 р. К.В.Мощенко вже отримує нове доручення ВУАКу: оглянути трансну Братського монастиря і встановити, чи не загрожують пам'ятці розпочаті там будівельні роботи [43].

В 1926–1927 рр. К.В.Мощенко доклав чимало особистих зусиль для реставрації напівзруйнованого будинку по Хрещатицькому провулку № 8-а, у якому в 1846 р. жив Т.Г.Шевченко. Коли ж виділений Київським окрвиконкомом та міськрадою на впорядкування будинку коштів не вистачило, К.В.Мощенко разом з іншими представниками ми наукової і творчої інтелігенції Києва своїми особистими заощадженнями сприяв збереженню пам'ятки – пам'яті про великого сина українського народу. Він же, спільно з В.Г.Кричевським, без будь-якої винагороди здійснював ремонтно-реставраційні роботи в будинку [44].

Подвижницька діяльність К.В.Мощенка на ниві дослідження і охорони пам'яток, музезнавства вже на середину 1920-х рр. висунула його ім'я в коло провідних вчених України. Не випадково, коли на початку 1926 р. розпочалася підготовка до Всеукраїнської музейної наради, саме К.В.Мощенку було доручено підготувати тези доповіді, проект резолюції і практичні рекомендації щодо однієї з найважливіших проблем, винесених на нараду – про стан музейної техніки на Україні та перспективи її розвитку [45]. Так само не було випад-

ковістю і включення на початку 1927 р. К.В.Мощенка, поряд з такими відомими вченими як Д.М.Щербаківський, М.О.Макаренко, Ф.Л.Ернст, до складу республіканської експедиції по дослідженню пам'яток мистецтва на території Дніпрельстану [46].

Добре відомим було ім'я К.В.Мощенка і серед діячів творчого цеху республіки. Він входив до архітектурної секції Асоціації художників Червоної України (АХЧУ) [47]. Використовував результати досліджень народної архітектури, народної творчості при розробці власних архітектурних проєктів, ескізів орнаментів на керамічних виробках, тощо. Своєрідним підсумком діяльності Костянтина Васильовича в цій сфері творчості стала його участь у Всеукраїнській художній виставці, присвяченій 10-річному ювілею Жовтневої революції. На виставці було показано 22 роботи К.В.Мощенка. Серед них проєкти будинків для робітників і службовців, повіток, виставочного навіїйону, їдальні та інших будівель, розроблені К.В.Мощенком для Галяцької дослідної станції (тут за його проєктами було побудовано до 10 об'єктів) [48]; ескізи малюнків на тканинах, на керамічному посуді, ескізи художнього розпису груби і різьблених дверей з мисником, інтер'єру їдальні, святкового оформлення зали; виконані в стилі металопластики декоративне блюдо, скринька тощо [49].

В 1920-х – на початку 1930-х рр. Костянтин Васильович підтримував тісні творчі контакти з багатьма відомими художниками України. Так, в 1932 р. разом з А.Бацулою, Ф.Івасюком, В.Касіяном, С.Мироновим, Ф.Красицьким, В.Кричевським та іншими він взяв участь в оформленні ювілейної виставки музею діячів науки та мистецтва при ВУАН [50].

Однак, на той час сам К.В.Мощенко змушений був залишити музейну ниву. На рубежі 1920–1930 рр. в умовах політики підвеловання національних особливостей народів СРСР, заперечення правомірності існування етнографії як самостійної науки, почали звужуватися етнографічні дослідження та експедиції наукових закладів і музеїв, а наукові студії в царині мистецтва стали ототожнюватися з буржуазним націоналізмом, українським сепаратизмом, тощо. Все це не могло не позначитись на долі К.В.Мощенка. Розпорядженням Упрнауки НКО республіки від 13 березня 1930 р. дирекції Всеукраїнського музею містечка пропонувалось звільнити К.В.Мощенка з роботи, поклавши виконання обов'язків завідуючого відділом станкового живопису на М.М.Чорногубова. Обговоривши 19 березня 1930 р. це рішення, наукова колегія ВММ спробувала було опротестувати його. Вона мотивувала своєю позицією тим, що К.В.Мощенко, як фахівець широкого профілю, не лише керував роботою відділу станкового живопису, а й допомагав формуванню та розміщенню інших відділів [51]. Однак, зусилля колег Костянтина Васильовича по музею були марними. В листі Наркомату освіти України до ВММ від 25 квітня 1930 р. підтверджувалось розпорядження Упрнауки [52]. Щоправда, К.В.Мощенко залишався на посаді завідуючого відділом народного мистецтва в Київському історичному музеї. Зустрічаємо його прізвище і в проєкті штатного розкладу цього музею на 1930–1931 рр. [53]. Однак, для К.В.Мощенка проєкт реальністю так і не став. У вересні 1930 р. його звільнили і з історичного музею [54].

Етнограф і музейний працівник за покликанням, К.В.Мощенко з вересня 1930 р. йде працювати за своєю фаховою спеціальністю художника-архітектора до Київського агрокомбінату, а згодом – на Київську кінофабрику [55]. Лише в липні 1932 р. йому вдалося влаштуватися на посаду, яка потребувала також знань з етнографії та музейної справи – архітектора щойно відкритих Всеукраїнських художньо-реставраційних майстерень. К.В.Мощенко очолив цех реставрації пам'яток архітектури. По суті ж, був його єдиним співробітником. Незважаючи на це, як видно із звіту майстерень, лише за 1932 р. по цеху архітектури було складено картковий каталог архітектурних пам'яток Києва, спільно з Київською крайовою інспектурою охорони пам'яток культури оглянуто Софійський собор і Андріївську церкву, намічено плани реставраційних робіт цих пам'яток. Була також проведена робота по підготовці до реставрації будинку гаунвахти та порохового льоху – пам'яток історії XVIII ст., будинку декабристів. К.В.Мощенко спільно з пам'яткоохоронцями самовіддано боровся проти руйну-

вань садиби Миколи І, печер Кисво-Печерської лаври, будинку колишньої Духовної академії на Подолі та інших. Поринаючи повністю в роботу, він прагнув зрушити «із мертвого шляху ігнорування справи реставрації пам'яток архітектури» [56].

Чи думав він, захищаючи пам'ятки, що вже невдовзі сам потребуватиме захисту? 22 листопада 1933 р. К.В.Мощенко був заарештований співробітниками Київського обласного управління ДПУ. Під диктування слідчого, що вів справу К.В.Мощенка, життя та діяльність пам'яткоохоронця-етнографа набували послідовної злочинної спрямованості. «Працюючи з 1906 р. в музеях. – «зізнався» К.В.Мощенко, – завжди підкреслював державну самостійність України, використовуючи музей як засіб націоналістичного виховання <...> демонструючи могутність української культури, її славне історичне минуле». Вже в 1920 р. К.В.Мощенко, начебто, вступив до створеної Д.М.Щербаківським контрреволюційної організації музейних працівників, до якої входили також Ф.Л.Ерст, В.Є.Козловська, П.П.Курінний, М.Я.Рудинський, В.М.Зуммер, С.А.Таранушенко та ряд інших відомих співробітників музеїв України. Їх контрреволюційна ворожа діяльність, зокрема, полягала в затушовуванні питань класової боротьби в експозиціях та виставках музеїв. Так, К.В.Мощенко звинувачувався в тому, що очоливши відділ станкового живопису в Лаврському музеї, «замість того, щоб показати ікони як знаряддя затемнення класової свідомості трудящих і використати цей відділ для антирелігійної пропаганди, організував цей відділ, як зразок «чистого» українського мистецтва». На формування «сепаратистських тенденцій у відвідувачів» начебто, була спрямована і діяльність К.В.Мощенка в історичному музеї, «де експонати селянського мистецтва підбиралися не за класовим принципом, а лише за художньою цінністю». Незважаючи на те, що К.В.Мощенко підписав усі протоколи допитів і «зізнав», навряд чи сам запам'ятав те, що підсовував слідчий.

На думку ж слідчого, у нього було достатньо «фактів» для того, щоб довести належність К.В.Мощенка ще й до контрреволюційної організації російських та українських фашистів, що ставила за мету повалення збройним шляхом радянської влади і встановлення фашистського ладу на Україні. У звинувачувальному висновку він запропонував кваліфікувати дії К.В.Мощенка згідно з статтями 54-2 і 54-11 КК УСРР, засудивши його до трьох років концентраційних таборів. Судова трійка колеги ДПУ України, яка розглядала 26 лютого 1934 р. справу К.В.Мощенка, виявилась, проте, більш «великодушною». Вона прийняла рішення вислати його на три роки до Казахстану, направивши до місць заслання без варті [57].

Сьогодні зрозуміла надуманість «справи» К.В.Мощенка. Однак, досі так і невідомо як відбув він покарання, де жив і працював до війни, чому і як залишив Батьківщину, як жив за її межами. І все ж, зараз, абсолютно достеменно відомо, що життя К.В.Мощенка, принаймні, до того страшного дня 22 листопада 1933 р., повністю належало українському народу, якому він служив патхенно і щиро.

1. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 12. – Спр. 5158. – Арк. 3.
2. Мощенко К. Академік Микола Біляшівський як музейний робітник // Український музей. – Збірник перший. – К., 1927. – С. 3.
3. Скрипник Г.А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток. – К., 1989. – С. 39.
4. Мощенко К. Назв. праця. – С. 5.
5. Скрипник Г.А. Назв. праця. – С. 31; Супруненко О.Б. Археологічне зібрання К.М.Скаржинської // Археологія. – 1990. – № 4. – С. 89, 101, 106.
6. Отчет о естественно-историческом музее Полтавского губернского земства за 1908 год. – Полтава, 1909. – № 2; Отчет по естественно-историческому музею Полтавского губернского земства за 1910 год. – Полтава, 1911. – С. 3.
7. Там само. – С. 9.
8. Там само.
9. Отчет по естественно-историческому музею Полтавского губернского земства за 1911 год. – Полтава, 1912. – С. 7.
10. Ежегодник естественно-исторического музея Полтавского губернского земства, 1913 год. – Полтава, 1915. – № 2. – С. 6, 52.
11. Ежегодник естественно-исторического музея Полтавского губернского земства, 1914–1915 гг. – Полтава,

1917. — № 3-4. — С. 4-57.
12. Отчет... — Полтава, 1911. — С. 13; Отчет... — Полтава, 1912. — С. 10; Ежегодник естественно-исторического музея Полтавского губернского земства. 1912 год. — Полтава, 1913. — № 1. — С. 49; Ежегодник... — Полтава, 1915. — № 2. — С. 8.
 13. Записки Українського наукового товариства досліджування й охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині. — Полтава, 1919. — Вип. 1. — С. VII.
 14. ДАПО. — Ф.Р — 3154. — Оп. 2. — Спр. — 4. — Арк. 7.
 15. Там само. — Ф.Р. — 1503. — Оп. 1. — Спр. 106. — Арк. 77.
 16. Там само. — Ф.Р — 495. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 1, 2, 3.
 17. ІР НБУ імені В.Вернадського. — Ф.Х. — Спр. 19007. — Арк. 6.
 18. ДАПО. — Ф.Р-1503. — Оп. 1. — Спр. 1031. — Арк. 115.
 19. Риженко Я. Збірки з історії етнографії, мистецтва та промисловості // Збірник. — Том 1. Присвячений 35-річчю музею. — Полтава, 1928. — С. 63.
 20. Риженко Я. Полтавський державний музей (Історичний нарис) // Там само. — С. 7-8.
 21. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 12. — Спр. 5158. — Арк. 3.
 22. Записки Полтавського наукового при Всеукраїнській академії наук товариства. — Полтава, 1928. — Вип. 2. — С. VII.1
 23. Див.: Мощенко К. Нарис матеріального побуту (Полтавщини) // Збірник. — Том. 2. Полтавщина. — Полтава, 1927. — С. 341-355.
 24. Там само. — С. 348.
 25. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 12. — Спр. 5158. — Арк. 4.
 26. Скрипник Г.А. Назв. праця. — С. 164.
 27. Николаев В.Ф. Далекое прошлое. Страницы автобиографии. Дочери на память, а внукам от деда. Ноябрь 1989 // Науковий архів Полтавського краєзнавчого музею. — Спр. 11 1565. — Арк. 108.
 28. ДАПО. — Ф.Р-495. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 112-114; Спр. 8. — Арк. 111, 120; Спр. 11. — Арк. 1; Спр. 12. — Арк. 11.
 29. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 12. — Спр. 5158. — Арк. 4.
 30. ДА СБУ. — Спр. 61277 ФП. — Арк. 18.
 31. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 12. — Спр. 5158. — Арк. 4.
 32. ДА СБУ. — Спр. 61277 ФП. — Арк. 19.
 33. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 12. — Спр. 5158. — Арк. 4.
 34. Там само; ІР НБУ імені В.Вернадського. — Ф. 279. — Спр. 888. — Арк. 20.
 35. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 9. — Спр. 1509. — Арк. 19.
 36. ДА СБУ. — Спр. 61277 ФП. — Арк. 19.
 37. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 6. — Спр. 3426. — Арк. 13, 18, 31.
 38. ІР НБУ імені В.Вернадського. — Ф. 279. — Спр. 904. — Арк. 17.
 39. НА ІА НАНУ. — Ф.ВУАК. — Спр. 36. — Арк. 55, 58-59.
 40. Там само. — Спр. 19. — Арк. 34-35; Спр. 36. — Арк. 61; ІР НБУ імені В.Вернадського. — Ф.Х. — Спр. 34772. — Арк. 1.
 41. НА ІА АН України. — Ф.ВУАК. — Спр. 62. — Арк. 37.
 42. Там само. — Спр. 84. — Арк. 4-5.
 43. ІР НБУ імені В.Вернадського. — Ф. 279. — Спр. 888. — Арк. 6.
 44. Червоний шлях. — 1927. — № 6. — С. 43; Глобус. — 1930. — № 5. — С. 74-75, ЦДАВО України. — Ф.166. — Оп. 12. — Спр. 5158. — Арк. 4.
 45. Там само. — Оп. 6. — Спр. 8903. — Арк. 104.
 46. ІР НБУ імені В.Вернадського. — Ф. 279. — Спр. 888. — Арк. 19.
 47. Історія українського мистецтва: В 6-ти томах. — К., 1967. — Т. 5. — С. 19.
 48. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 12. — Спр. 5158. — Арк. 4.
 49. Каталог Всеукраїнської ювілейної виставки (10 років Жовтня). — Харків-Київ-Одеса, 1927. — С. 37-39.
 50. ІР НБУ імені В.Вернадського. — Ф.Х. — Спр. 30886. — Арк. 20.
 51. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 6. — Спр. 6135. — Арк. 25.
 52. Там само. — Оп. 9. — Спр. 1491. — Арк. 6.
 53. Там само. — Спр. 1509. — Арк. 17.
 54. ДА СБУ. — Спр. 61277 ФП. — Арк. 19.
 55. Там само.
 56. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 11. — Спр. 528. — Арк. 36.
 57. ДА СБУ. — Спр. 61277 ФП. — Арк. 4, 18, 19, 22-24, 32-34, 36-40.

Олексій Нестуля